

GAZNELİLERDE EVLİLİKLER VE EVLİLİK ÂDETLERİ

Güller NUHOĞLU*

Öz: Farklı toplum ve zamanlara göre az çok değişiklikler gösterse de evlilikler sosyal hayat içerisinde diğer olaylara göre daha fazla önem arz etmiş, yönetenler ve hanedanlar söz konusu olunca ahlaki, hukuki ve sosyal yönleri yanında siyasal boyutlar da kazanmış, kişilerin ve toplumların ilgi odağı olmuştur. Bu makalede evlilik âdetlerinin irdelenmesi amaçlanan Gazneliler, ilk Müslüman Türk devletlerinden biri olup, 963-1186 yılları arasında bugünkü Afganistan, İran ve Hindistan bölgesinde hüküm sürmüşlerdir.

Hanedanlar arası evlilikler yaygın bir uygulamadır. Aynı zamanda siyasi mahiyetteki bu evlilikler Türk tarihinde Büyük Hun Devletiyle başlamıştır. Gazne sarayında da büyük oranda tatbik edilen bu uygulama ile Gazneli hükümdarlar Karahanlılar gibi güçlü komşularının dostluklarını sağlamayı veya düşmanlıklarını en aza indirmeyi, vassallarını ise sadakatle kendilerine bağlamayı amaçlamışlardır. Bu evliliklerin gerçekleşme sürecinde yerine getirilen âdetlerin yaşadığımız coğrafyadaki toplumlarda bugün dahi uygulama alanı bulduğunu görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Gazneliler, saray âdetleri, evlilikler, evlilik âdetleri.

MARRIAGES AND THE MARRIAGE TRADITIONS IN GHAZNAVIDS

Abstract: The importance of the marriages depends more or less by the changes in the society and the ages, when the marriage is made between the rulers and the dynasties, it has become more important than the other social events and it is gained also some political dimensions beside ethical, legal and social aspects. It has been the center of attention of people and the communities.

The purpose of this article is to explicate the marriage traditions of Ghaznavids, which is one of the early Turkish-Islamic states, ruled in the region

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (nuhogluguller@gmail.com).

today's Afghanistan, Iran and India between the years 963-1186.

Marriages between dynasties was a common tradition. At the same time, it had a political dimension and it had started in Turkish History with the Great Hun Empire.

The intent of these marriages was -it was also a common tradition in Ghaznavids- having peaceful relations with the powerful neighbour states like Karahanids and they also hoped faithful relations with their vassals.

Keywords: Ghaznavids, traditions of palace, marriages, traditions of marriages.

Neslin devamı anlamını taşıyan evlilik, farklı toplum ve farklı zamanlara göre değişiklikler gösterse de sosyal hayat içerisinde diğer olaylara göre daha fazla önem kazanmış, hatta töre ve yasalarla teminat altına alınmıştır. Özellikle bu olay yönetenler ve hanedanlar için söz konusu olunca, ahlakî, hukukî ve sosyal yönleri yanında siyasal boyutlar da kazanmış, kişilerin ve toplumların ilgisini çekmiştir. Fransız İhtilali ile birlikte uygulama alanı bulan “*ilerlemeci tarih*” anlayışı her ne kadar toplumların geçmişleriyle aralarına bir duvar örmeği amaçlamışsa da¹ insanların geçmişlerine, tarihlerine ve geleneklerine duydukları ilgiyi azaltmayı başaramadığı gibi sanki daha da arttırmıştır. Aksi takdirde bugün toplumumuzun tarihe, özellikle de saray hayatına duyduğu ilgi ve merak ve bunu en azından görsel medyadan öğrenme arzusu nasıl izah edilebilir?

Tarihin kapısını aralayıp geçmişe döndüğümüzde bugün toplumumuzdaki birçok sosyal olayın asırlara rağmen çok az değişikliğe uğradığını, hiç olmazsa geleneksel yapıyı koruyan halk arasında sürekliliğini koruduğunu görebilmekteyiz. Bu görüşten hareketle bu makalede Gazneli sarayında evliliklerin ve evlilik törenlerinin nasıl icra edildiğini irdelemek amaçlanmıştır.

İlk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Gazneliler ilk defa X. yüzyılın başlarında Alptegin'in, Sâmânîler'in *hassa ordusuna* girip devlet idaresinde söz sahibi olmasıyla tarih sahnesine çıktılar. 963'te bugünkü Afganistan sınırları içerisinde olan Gazne'de bağımsızlıklarını ilan ederek Gazneliler devletini kurdular. Sebüktegin ile beraber Hindistan'a akınlara başlayarak hâkimiyet sahalarını genişlettiler. Onun oğlu Sultân Mahmûd zamanında en parlak günlerini yaşadılar ve bölgenin en güçlü devletlerinden biri haline geldiler. XI. yüzyıldan itibaren böl-

¹ Ahmet Turan Alkan, « Bir Selçuklu Şehrinde Yaşamın Anlamı Üzerine », *VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996)*, Konya, 1997, s. 71.

gede varlıklarını hissettiren ve giderek güçlenerek Gazneliler'e rakip haline gelen Selçukluların 1040'da Sultân Mes'ûd'u Dandanakan'da yenmesiyle Horasan ve Türkistan bölgesindeki hâkimiyetlerini giderek kaybettiler. Ancak Hindistan'da bir müddet daha hüküm sürdüler. Nihayet büyük Selçuklu Sultânı Sencer'in Oğuzlar tarafından esir edilmesinin (1153-1157) oluşturduğu otorite boşluğunu dolduran Gûrîler tarafından 1186'da tarih sahnesinden silindiler.²

Gazneliler'in, Türk-İslâm tarihi bakımından önemi, bazı araştırmacılara göre «sırf zenginliği»³ bazılarına göre de «gaza yapmak ve İslâm dinini bölgede yaymak» maksadıyla⁴ Hindistan'a yaptıkları seferler ve bu seferler neticesinde bu topraklarda İslâm dininin yayılmasını ve uzun yıllar sürecek Türk hâkimiyetini tesis etmeleridir. Diğer bir önemi de İslâm öncesi İran topraklarında kurulan Pers ve Sâsânî gibi devletlere varis olan Sâmânîler'den aldıkları çağlarına göre mükemmel sayılacak devlet teşkilatını, Selçuklular'a dolayısı ile de bütün Türk-İslâm siyasi teşekküllerine aktarmış olmalarıdır.⁵

Bilindiği gibi hanedanlar arası evlilikler yaygın bir uygulamadır. Türk hükümdarlarının da komşu ülke hanedanları ile akrabalık kurdukları çokça görülen bir olaydır. Aynı zamanda siyasî mahiyetteki bu evlilikler Türk tarihinde Büyük Hun Devleti ile başlamıştır.⁶

Gazneli sultân ve şehzâdelerin de evliliklerini hemen hemen tamamıyla politik amaçlı yaptıkları ve bu tür münasebetleri menfaatlerinin muhafazasında en iyi yol olarak gördükleri anlaşılıyor. Bu sayede Karahanlılar gibi güçlü komşularının dostluklarını sağlamayı veya en azından kötü düşüncelerini minimize etmeyi; vassallarını ise sadakatle kendilerine bağlayabilmeyi ummuşlardır.⁷ Ancak bu

² Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultân of Ghazna*, Cambridge, 1931; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 944: 1040*, Edinburg, 1963; C.E. Bosworth, *The Later Ghaznavids Splendour and Decay*, Edinburg, 1977; C.E. Bosworth, *The Early Ghaznavids, Cambridge History of Iran*, London, 1974, III; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara, 1989; Y.Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara, 1946, I/ 127-243; M. Longwoth Dames, «Gazneliler», *İA.*, IV/ 742-748; İbrahim Kafesoğlu, «Mahmûd Gaznevî», *İA.*, VII/173-183.

³ A.Y. Yakubovsky, «Gazneli Mahmûd, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselelerine Dair» (trc: Ahmet Caferoğlu), *Ülkü Mecmuası*, sayı: 76 (Haziran 1939), s. 34; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (hız: H.D. Yıldız), İstanbul, 1981, s. 364.

⁴ Kafesoğlu, «Mahmûd Gaznevî», s. 181; Bayur, *A.g.e.*, I/138.

⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1989, s. 352.

⁶ *A.g.e.*, s. 267.

⁷ Yusuf Abbas Haşimî, *Political, Cultural and Administrative History Under the Later Ghaznavids*, Hamburg, 1956 (Basılmamış doktora tezi), s. 139.

şekilde kurdukları münasebetlerin, amaçlarına ulaşmada ne derece etkili olduğu tartışılabilir.

Gazne devletinin kurucusu Alptegin daha Sâ mânîlerin hizmetindeyken kızını kölesi ve evlatlığı olan Sebüktegin ile evlendirmişti.⁸ Onun, diğer köleleri arasından damat olarak Sebüktegin'i tercih etmesinde muhtemeldir ki onda gördüğü istikbal etkili olmuştur. Sebüktegin için ise efendisinin kızı ile evlenmek, siyasi kariyeri açısından herhalde çok önemli olmalıydı. Sebüktekin diğer evliliğini Zâbulistan bölgesinden asil bir adamın kızı ile yapmıştı. Nitekim bu evlilikten doğan Sultân Mahmûd'un, Mahmûd-i Zâbulî diye ünlendiğini⁹ kaynaklar zikretmektedir.

Gazneliler, Sebüktegin ile birlikte bir hanedana dönüştükten sonra özellikle Türkistan hanları ile kız alıp-vermeye yani iki taraflı bir sıhriyet peyda etmeye büyük önem vermişlerdir. Sultân Mahmûd, Mes'ûd, Mevdûd gibi Gazneli hükümdarlar Karahanlı prenseslerle evlenmişler, kendi kız kardeşlerini veya kızlarını da bu hanedana mensup hükümdar veya şehzâdelerle evlendirmişlerdir.

X. yüzyılın sonlarında Mâverâünnehir bölgesinde Sâ mânîlerin çöküşüyle ortaya çıkan otorite boşluğunu fırsat bilerek güneye doğru inen Karahanlı İlig Hân Nasr b. Ali (Salt: 998-1017) Buhara'yı ele geçirince Gaznelilerle komşu olmuştu. Bu durum karşısında Karahanlılarla sınır meselesini kesin bir karara bağlamak isteyen Mahmûd, İlig Hân'a bir elçi heyeti göndererek hem iki ülke arasındaki sınırı belirleyecek bir antlaşma yapmış hem de aradaki dostluğu kuvvetlendirmek için Hân'ın kızı ile evlenmiştir (1001).¹⁰ Hân'ın diğer kızı da oğlu Mes'ûd b. Mahmûd ile evlidir.¹¹ Ne var ki iki hükümdar arasındaki dostluk, Horasan bölgesini ele geçirmek arzusunda olan Hân'ın, Mahmûd'un Multân seferini (1006) fırsat bilerek Horasan'a girmesi üzerine bozulmuş ve iki hanedan arasındaki ilişkiler sıhriyet bağına rağmen çalkantılı bir şekilde sonraki yıllarda da devam etmiştir. Mahmûd, Karahanlılar'ın taht mücadelelerinde kendi politikasına uygun bir tarzda zaman zaman saf değiştirerek taht adayları için bir destek unsuru olmuş, zaman zaman da onların birleşik güçlerine karşı koymuştur. Ama görünen o ki, Hindistan bölgesinde rahatça cihat edebilmek için Karahanlıların taht kavgalarının devamını uygun görmüştür.

⁸ Yılmaz Öztuna, *İslâm Devletleri (Devletler ve Hanedanlar)*, Ankara, 1989, I/ 826; Bayur, *A.g.e.*, s. 127, 135; Merçil, *A.g.e.*, s. 7.

⁹ *A.g.e.*, s. 13.

¹⁰ Ebû Sa'îd Abdü'l- Hayy b. ed-Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî, *Zeynü'l- Ahbâr* (nşr: Muhammed Nazım), Berlin, 1928, s. 63; Omelyan Pritsak, «Karahanlılar», *İA*, VI/ 255; Kafesoğlu, «Mahmûd Gaznevî», s. 175; Bayur, *a.g.e.*, s. 139; Merçil, *a.g.e.*, s.31- 32.

¹¹ Omelyan Pritsak, *a.g.m.*, s. 265; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, I/631.

Nasr b. Ali'nin ölümünden sonra, ilişkileri düzeltmek için Mahmûd ikinci kez Ceyhun nehrini geçerek yeni hükümdar Yûsuf Kadir Hân'la bir araya gelmişti.¹² Onun Semerkand'da Hânla yaptığı görüşmede (1025) kızı Zeyneb'in Kadir Hân'ın o tarihlerde lâkabı Yıgan Tegin olan oğlu Buğra Hân (sonraları Muhammed b. Yusuf adıyla doğu kağanı oldu) ile Kadir Hân'ın kızı Hân Melik Şâh Hatun'un da oğlu Muhammed ile evlendirilmesi kararlaştırılmıştı.¹³ Onun böyle bir akrabalık bağı tesis etmesinin amacı, Beyhâkî'nin ifadesiyle “*kendisinden sonra tahta oturmasını istediği oğlu için her taraftan destek sağlamak*”tı.¹⁴ Ancak Kadir Hân, kızını Gazne sarayına göndermekte acele etmeyerek muhtemelen onu ismen veliaht olana değil de tahta daha yakın gördüğü diğer kardeş Mes'ûd'a vermeyi kendi siyasetine daha uygun bulmuştu. Mes'ûd ise bu kudretli hâkime karşı bir sempati duymuş, kendisini onun damadı olarak görmüş¹⁵ ve bu yolda gayret göstermiştir. Muhammed'in tahttan indirilip kaleye hapsedilmesi her iki tarafın isteklerinin gerçekleşmesine yardım etmiş, tahtın yeni sahibi Mes'ûd Mart 1031'de Belh'den Kadir Hân'a bir heyet göndererek kızı Hân Melik Şâh Hatun'u kendisi; onun diğer oğlu Buğra Tegin Süleymân b. Yûsuf'un¹⁶ kızını da veliahdı Mevdûd için istemiş ve Mahmûd zamanında kurulan dostluğu pekiştirmeyi amaçlamıştır.¹⁷ Uzun görüşmeler sırasında Kadir Hân ölmüş, halefi Buğra Tegin Hân bu teklifi kabul etmiş ve elçilik heyeti dört yıl sonra istekleri gerçekleştirmiş olarak Kaşgâr'dan dönerken Mevdûd'un adayı yolda ölmüş¹⁸, Mes'ûd'unki ise Gazne sarayına ulaşmıştır.¹⁹ 1031'de gerçekleşen bu evliliğin, iki hanedan arasındaki münasebetlerde olumlu etki yaptığı ve Mes'ûd'un saltanatı süresinde ilişkilerin en azından zahiren de olsa dostane yürütülmesine çalışıldığı görülmektedir.²⁰ Öte yandan Mahmûd da kızı Zeyneb'i Kaşgâr sarayına göndermekte acele etmemişti. Bunun üzerine Buğra Hân, Kadir Hân ile Mahmûd'un yaptığı anlaşma gereğince kendisine verilmesi vaad edilen

¹² *Zeynü'l-Ahbâr*, s. 83-84.

¹³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Huseyn Beyhakî, *Târih-i Beyhakî* (nşr: Ganî ve Feyyâz), Tahran, 1324 hş., 78-79, 97; Bayur, *a.g.e.*, s. 172; Omelyan Pırtsak, *a.g.m.*, s. 256-57, Kafesoğlu, «Mahmûd Gaznevî», s. 179.

¹⁴ *Târih-i Beyhakî*, s. 197.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 79.

¹⁶ Buğra Tegin 1032-1042 arası X. büyük kağan, 1042-1056 arasında da yalnız doğu kağanı olarak hüküm sürmüştür. (Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 629).

¹⁷ *Târih-i Beyhakî*, s. 215-20, Bayur, *a.g.e.*, s. 190; Omelyan Pırtsak, *a.g.m.*, s. 257.

¹⁸ *Târih-i Beyhakî*, s. 424-425, Omelyan Pırtsak, *a.g.m.*, s. 257.

¹⁹ *Târih-i Beyhakî*, s. 526-527.

²⁰ *A.g.e.*, s. 528. Hân Melik Şâh Hatun Mes'ûd'un hâl edilip öldürülmesinden sonra Selçuklu Sultânı Alparslan ile evlenmiştir. (Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 32; Omelyan Pırtsak, *a.g.m.*, s. 632.)

toprakları almak²¹-ki bu topraklar amcası Ali Tegin'in ele geçirdiği Buhara toprakları idi- ve Zeyneb ile evlenmek üzere Belh'de bulunan Mahmûd'un huzuruna gelmiş, ancak Mahmûd'un, çıkmayı planladığı Sumenât seferi ve Buğra Hân'ın da düşmanlarını bertaraf etmesi gerektiği bahanesiyle isteklerini elde edemediği geri çevrilmişti (1027).²² Mes'ûd tahta çıkınca bu defa Buğra Hân, Gazne'ye bir elçi heyeti göndererek taleplerini yenilemiş, fakat onun çeyiz (miras) olarak toprak iddiasında bulunması sebebiyle Mes'ûd nişanı bozmuş ve kız kardeşini Kaşgâr sarayına göndermemişti. Onun bu tavrı Buğra Hân'ın Horasan'da etkili bir güç haline gelen Selçuklularla ittifak yapmasına sebep olmuştu. Mes'ûd ilişkilerin düzeltilmesi için, Buğra Hân'ın kardeşi Arslan Hân'ı aracı kılmışsa da onun, kardeşini teskin etme gayreti etkili olmamış ve müzakereler bozulmuştu. Bu durum karşısında Gazne sarayı diplomatça bir tavır takınmayı uygun görmüş, Hân'ın düşmanlığını ortadan kaldırmak ve onu yeniden kendi tarafına çekmek için, Kaşgâr'a bir elçi heyeti göndermiş, Kaşgâr sarayında bir yıldan fazla kalan heyet uzun müzakereler sonunda iki hanedan arasındaki dostluk bağlarını yenilemeye muvaffak olarak Eylül 1038'de Gazne'ye dönmüştü.²³ Gazne heyeti Kaşgâr sarayında müzakereleri yürütürken, Buğra Hân ve kardeşi tarafından da Gazne'ye bir heyet gönderilmiş, böylece ilişkiler sağlanmıştır.²⁴

Sihriyet kurmak için sadece Gazne sarayından Türkistan'a heyetler gönderilmediği anlaşılıyor. Kasım 1036 'da Buhara hâkimi Ali Tegin'in oğlu İlig Hân (Arslan İlig Yûsuf Hân) Büst şehrindeki Mes'ûd'un huzuruna bir elçilik heyeti göndermişti. Heyetin amacı Gazneli hanedanından kız alıp-vermek ayrıca da Karahanlı Arslan Hân ile mektuplaşmasına Mes'ûd'un müsaade etmesini talepti.²⁵ Tabii ki bu isteklerin neticelendirilmesi için ayrıca bir Gazneli heyetin de İlig Hân'ın yanına gönderilmesi isteniyordu. Teklifleri makul gören Mes'ûd, İlig Hân'ın kız kardeşinin, oğlu Emir Sa'id, amcası Nasr b. Sebüktegin'in kızının da İlig Hân ile nikâhlanmasını uygun gördü.²⁶ Neticede Sultân Mes'ûd tarafından görevlendirilen heyet meseleyi istenildiği gibi sonuçlandırdı. Böylece bu tarihe kadar Gaznelilere karşı açık bir düşmanlık içinde olan Buhara hâkimleri bu evliliklerden sonra tavır değiştirmişlerdir.

²¹ Merçil, *a.g.e.*, s. 34.

²² *Târîh-i Beyhakî*, s. 526.

²³ *A.g.e.*, s. 527-529.

²⁴ *A.g.e.*, s. 530.

²⁵ *A.g.e.*, s. 510; Bayur, *a.g.e.*, s. 196.

²⁶ Ebü'l-Şeref Nâsuh b. Curfâdakânî, *Tercüme-i Târîh-i Yemînî* (nşr: Ca'fer Şi'ar), Tahran, 1345 hş., s. 367; *Târîh-i Beyhakî*, s. 508-510.

Gazne hükümdarlarının akrabalık kurdukları Türkistan bölgesi hâkimlerinden bir diğer hanedan da Me'munîler'dir. Aslen Türk olan hanedan genellikle batı Harezmde hüküm sürmüş, önce Sâmânîler'e (999'a kadar) sonra Karahanlılar'a, 1014'te de Gaznelilere tâbi olmuşlardı.²⁷ Sultân Mahmûd'un kızkardeşi Hurre-i Huttalî (Hurre-i Kâlçî) bu hanedanın ikinci hükümdarı Ebu'l Hâs Ali ile evliydi. Ebu'l-Hâs 1015'te öldürülünce Hurre Mahmûd'un izniyle yerine geçen kardeşi Ebu'l- Abbâs Me'mûn II. (1015-1017) ile evlenmişti.²⁸ Bu hükümdar da bir isyan neticesi öldürülünce kız kardeş isyancıların elinde tabii bir rehine durumuna düşmüş, bunu fırsat bilen Mahmûd hem kız kardeşini kurtarmak hem de eniştesinin intikamını almak bahanesiyle Harezm'i topraklarına katmıştır.²⁹

Kaynakların ifadesine göre ilk devir Gazne hükümdarları Karahanlılardan kız alırken genellikle gelin adayının sadece baba tarafından değil, anne tarafından da asil olmasına dikkat etmişlerdir.³⁰ Ancak sonraki devirlerde sultânların kölelerle evlendikleri de vakidir.³¹ Yine Müslüman olmayan Türk hanlarının Gaznelilerle akrabalık kurma istekleri dinleri sebebiyle kabul görmemiş, ancak Müslüman olmaları şartıyla bu arzularının gerçekleşeceği kendilerine iletilmiştir. Nitekim 1026 yılında Kıtâ Hân (Kaya Hân) ve Uygur Hân (Buğra Hân) adlı Müslüman olmayan -kim oldukları da açıkça anlaşılmayan- iki Türkistan hânından Mahmûd nezdine elçiler gelir, bağlılıklarını bildirir ve Gazne hanedanından kız isterler. Bunun üzerine Mahmûd "*Biz Müslüman, siz kâfirsiniz. Kız ve kız kardeşlerimizi size vermek uygun olmaz. Müslüman olursanız çaresine bakılır.*" şeklinde bir cevapla onları geri çevirmiştir.³²

Dandenekan yenilgisinden sonra Horasan ve Türkistan bölgesinde hâkimiyeti Selçuklular'a bırakan Gazneliler aralarındaki hâkimiyet mücadelesine rağmen bu hanedanla da akrabalıklar kurmuşlardır. Mevdûd, Selçuklu Çağrı Bey'e damat olmuş, buna rağmen dokuz yıl süren saltanatı süresince onlarla savaşmak zorunda kalmıştır.³³ Mevdûd'un Çağrı Bey'in kızından olma oğlu II. Mes'ûd, altı yaşında tahta çıkmış, iki haftalık saltanattan sonra amcası Ali tarafından hal' edilmiş, Ali tahtın yeni sahibi olduğu gibi ağabeyinden dul kalan Çağrı Bey'in kızıyla da

²⁷ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 635.

²⁸ *Zeynü'l - Ahbâr*, s. 73; *Tercüme- i Târih-i Yemîni*, s. 374; *Târih- i Beyhakî*, s. 668; İbnü'l- Esîr, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi* (trc: Abdülkerim Özeydin), İstanbul, 1991, IX/110-11.

²⁹ *Târih-i Beyhakî*, s. 671; *Zeynü'l- Ahbâr*, s. 74; İbnü'l- Esîr, s. 208; Bayur, *a.g.e.*, s. 155- 162.

³⁰ *Târih-i Beyhakî*, s. 215.

³¹ Yusuf Abbas Haşimî, *a.g.e.*, s. 166.

³² *Zeynü'l- Ahbâr*, s. 87, Bayur, *a.g.e.*, s. 173.

³³ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, 827; Bayur, *a.g.e.* s. 205; Merçil, *a.g.e.*, s. 81.

evlenmiştir.³⁴ I. Mes'ûd'un bir diğer oğlu Sultân İbrahim 1059'da tahta oturunca ilk olarak uzun süre devam eden Gazneli-Selçuklu mücadelesini sonlandırmış, Selçuklu Melikşâh'a damat olmuş³⁵ ve oğlu III. Mes'ûd'u Alparslan'ın kızı ile evlendirmişti (1072). Melikşâh'ın tahta çıkmasıyla (1072) Selçuklularda taht kavgaları başlayınca Gazneliler bunu fırsat bilerek Selçuklu topraklarına saldırmış, neticede iki hükümdar arasında yeniden dostluk kurulmuş ve III. Mes'ûd b. İbrahim ile Melikşâh'ın kızı Mehd-i Irâk Gevher Hâtun (1075)³⁶, Alparslan'ın oğlu Melik Arslan Argun ile de Sultân İbrahim'in kızı evlendirilerek ilişkiler pekiştirilmiştir.³⁷ Ancak 1116-1118 arası Gazne tahtının sahibi olan Arslanşâh'ın, Behramşâh'ın annesi olan Mehd-i Irâk Hâtuna kötü davranması ayrıca da Sultân Sencer'in kendi soyundan olan Behrâmşâh'ı tahta çıkarmak istemesi yüzünden tekrar bozulan ilişkiler, Behrâmşâh'ın tahta çıkmasıyla yeniden kurulmuş, buna rağmen Gazneli devleti giderek yıkılmaya yüz tutmuştur.³⁸ Hem Gazneliler'in yıkılmaya yüz tutmaları hem de Selçukluların Karahıtaylar ve Harezmsâhlarla uğraşmalarının oluşturduğu kaotik ortam Gûr emirlerinin Hindistan bölgesinde güç kazanmasına sebep olmuştur. Ne var ki Gûrîlerde de taht mücadelesi başlamış, kardeşleriyle geçinemeyen Kutbeddîn Muhammed Gûrî Gazne'ye gelerek Behrâmşâh'ın kızıyla (veya kız kardeşi) evlenmiştir (1148). Kutbeddîn'in isyan çıkarması şüphesiyle Behrâmşâh tarafından öldürülmesi, Gazneliler'in sonunu hazırlamıştır.³⁹

Dikkat çeken nokta, Selçuklu ve Abbâsî hanedanları arasında iki taraflı olarak sihiriyet tesis etmeye özel bir önem verilirken⁴⁰ Gaznelilerle Abbâsîler arasında bu durum söz konusu değildir.

Gazneli hükümdarlar, Karahanlılar, Selçuklular ve Gûrîler gibi müstakil devletlerle olduğu gibi kendi vassalları olan hanedanlarla da akrabalıklar kurmuşlardır. Bu hanedanlardan biri olan Ferigûnîler 892(?) -1018 yılları arasında Cüzcan ve Belh'de Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler adına hüküm sürmüş neticede 1018'de

³⁴ Bayur, *a.g.e.*, s. 206; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 827.

³⁵ İbnü'l-Esîr, X/151; Mahomed Kasım Ferishta, *History of The Rise of The Mahomedan Power in India* (ing trc: John Briiggss), vol.1, Lahore, 1977, s. 138; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 827.

³⁶ İbrahim Kafesoğlu, «Melikşâh», *İA*, VII/667; İbnü'l-Esîr, X/151; Bayur, *a.g.e.*, 208; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 828 (Alparslan'ın kızı olan eşi 1074'de ölmüştü.).

³⁷ *A.g.e.*, s. 828.

³⁸ M.Longworth Dames, «Gazneliler», s. 746; Bayur, *a.g.e.*, s. 209-210.

³⁹ Ferishta, *a.g.e.*, s. 151-152; M. Longworth Dames, «Gûrîler», *İA*, IV/827; Bayur, *a.g.e.*, s. 209-210, Merçil, *a.g.e.*, s. 89-91; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 828, 830.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, X/115; Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* (nşr: Muhammed İkbâl), London, 1921, s. 111; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 478- 484.

Gaznelilere tâbi olmuş İran asıllı sünnî bir sülâledir.⁴¹ Sebüktegin bu hanedanın emirlerinden Ebü'l- Hâris Ahmed b.Muhammed'in kızlarından birini oğlu Mahmûd'la kendi kızlarından birini de Ebü'l- Hâris'in oğlu Ebû Nasr (ölm:1011) ile evlendirmiş böylece iki hanedan arasında akrabalık temelleri atılmıştır.⁴² Sultân Muhammed Gaznevî de Ebû Nasr'ın kızı (belki halasının kızı) ile evlenmiştir.⁴³ Ferigûnîler'in Gaznelilere tâbi olmasında Sebüktegin'in attığı akrabalık bağlarının etkili olması muhtemeldir.

Gaznelilerle yakın münasebetleri olan diğer bir vassalları da 927-1090 arası Cürcân ve Taberistan (Mazenderan) bölgesinde sırayla Sâmânîler, Büveyhîler, Gazneliler ve Selçuklular'a tâbi olarak hüküm sürmüş olan İran asıllı Ziyârîlerdir.⁴⁴ Mahmûd kardeşi İsmail ile olan taht mücadelesinde bu hanedanın desteğini görmüş⁴⁵ kendisi de Ziyârîler'in taht kavgalarına müdahil olmuştur.⁴⁶ O, 1013 yılında kızlarından birini Felekü'l- Me'alî Menuçehr b. Şemsü'l-Me'alî Kâbûs ile evlendirmiş⁴⁷ ancak bu evlilik damada bir üstünlük sağlamamış o da öteki vassallar gibi, vassallık şartlarını yerine getirmek zorunda kalmıştır. Hatta isyan alametleri göstermesi sebebiyle Mahmûd'un bölgeye sefer yapmasına sebep olmuştur.

İki hanedan arasında tesis edilen bir diğer evlilik de Şeref'ül Me'alî Ebû Kâlicâr'ın kızı ile Mes'ûd'un yaptığı evliliğdir. Nisan 1033'te Gazne sarayından giden bir elçi heyeti hem gelini getirmek hem de Ebû Kâlicâr'ın vermeyi deruhte ettiği malları almak üzere Ziyârî sarayına gitmiş,⁴⁸ iki ay sonra gelin ve babasının verdiği mallarla geri dönmüştür.⁴⁹ Bu akrabalığa rağmen Ebû Kâlicâr vergilerini göndermeyince devlet ricalinin itirazına rağmen Mes'ûd'un bölgeye sefer yapmasına sebep olmuş,⁵⁰ sefer sebebiyle bölge halkı çok büyük sıkıntılara maruz kalmıştır.⁵¹ Kayınpederin özür dilemesiyle mesele halledilmiş⁵² gibi görünse de gerçekte Gazneliler'in varlığını temelden sarsacak olayların gelişmesine yol açmıştır.⁵³

⁴¹ *A.g.e.*, s. 713.

⁴² *Tercüme-i Târih-i Yemîni*, s. 294; krş: Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 713.

⁴³ *A.g.e.*, s. 713.

⁴⁴ *A.g.e.*, s. 750.

⁴⁵ Merçil, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 41.

⁴⁷ *Tercüme-i Târih-i Yemîni*, s. 244-245, 352 vd.; Hândmîr, *Târih-i Habîbû's-Siyer* (nşr: Muhammed Debîr Siyâkî), Tahran, 1353, II/442; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 827.

⁴⁸ *Târih-i Beyhakî*, s. 376.

⁴⁹ *A.g.e.*, s. 396.

⁵⁰ *A.g.e.*, s. 442; Hândmîr, II/291-292.

⁵¹ *Târih-i Beyhakî*, s. 456.

⁵² *A.g.e.*, s. 464; İbnü'l-Esîr, IX/338-339.

⁵³ Bayur, *a.g.e.*, s. 194; Merçil, *a.g.e.*, s. 62-63.

Mes'ûd Ceyhun ötesindeki Gazne topraklarındaki karışıklıkları kızını Çağaniyân hâkimi Ebü'l-Kasım'a vererek gidermeye çalışmıştı.⁵⁴ Ancak Buhara hâkimi Ali Tegin'in oğulları Çağaniyân'a saldırdıklarında Ebü'l-Kasım onların önünden kaçmış, saldırılarında başarılı olamayan Ali Tegin'in oğulları Buhara'ya dönünce⁵⁵ Ebü'l-Kasım tekrar Çağaniyân'a gelmiş ve Mes'ûd'a itaate devam etmiştir.⁵⁶ Kasım 1035'te sultânın huzuruna çıkan damat onun iltifatlarına nail olmuş ve aradaki dostluk yenilenmiştir.⁵⁷ Kısacası Çağaniyân sarayında bir Gazne prensesinin bulunması Mes'ûd'un Mâverâünnehir bölgesindeki hâkimiyetinde etkili olmuştur.

Kaynaklar Gazneliler için farklı şekilde gelişen bir evlilikten haber vermektedir ki bu Sultân Mes'ûd'un Rey, Isfahan ve Hemedân'da 1007-1051 arası hüküm süren İran asıllı Kâkûyî hanedanından yaptığı evliliğidir. 1029'dan itibaren Gaznelilere tâbi olan Alâüddevle Kâkûyî'nin isyanı Sultân Mahmûd'un oğlu Mes'ûd'la bölgeye sefer düzenlemesine sebep olmuş, sefer esnasında Gaznelilere esir düşen Alâüddevle'nin kız kardeşi (veya kızı) ailesine karşı kullanılmak istenince mağlubun saray nâzırı ünlü bilgin İbn Sinâ'nın teklifiyle Mes'ûd hem esir prensesle evlenmiş hem de Isfahan'a yeniden hâkim olmuştur (1030). Ne var ki akrabalık bağına rağmen Alâüddevle tekrar isyan alâmeti gösterince Mes'ûd, eşi Kâkûyî prensesiyle Alâüddevle'yi tehdit etmiş, yine İbn Sinâ'nın çözümüyle olay tatlıya bağlanmış ve Prenses izzet ve ikram ile geri gönderilmiştir.⁵⁸ Mes'ûd Gazne tahtına oturduktan sonra Alâüddevle'nin yeni bir isyanıyla Ebû Sehl Hamduyî'yi bölgeye göndermiş⁵⁹, onun özür dilemesi üzerine 1036'da Isfahan tekrar ıktâ olarak kendisine verilmiştir.⁶⁰ Elbette ki bunda büyüyen Türkmen tehlikesi kadar muhtemeldir ki bu evlilik de etkili olmuştur. Ancak bu sıhriyet Gazneliler açısından sürekli bir itaat sağlamadığı gibi Alâüddevle'nin Türkmenlerle iş birliği yapması yeni bir savaş durumu oluşturmuş ve Irak bölgesinin elden çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu örnekler metbû-tâbi arasındaki münasebetlerde evlilik bağının ne metbû için bir garanti ne de tâbi için bir ayrıcalık sağladığını göstermektedir.

Gaznelilerin evliliklerinde üçüncü bir tür de hanedan içi evliliklerdir. Sultân Mahmûd, kardeşi Emîr Yûsuf'un kızlarını oğulları Muhammed ve Mes'ûd ile

⁵⁴ Beyhakî'nin Şubat 1035'te Ebü'l-Kâsım'dan damat diye bahsetmesine istinaden evliliğin bu tarihten önce gerçekleştiği söylenebilir (*Târîh- i Beyhakî*, s. 465.)

⁵⁵ *A.g.e.*, s. 466.

⁵⁶ *A.g.e.*, s. 492.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 495.

⁵⁸ Hândmîr, II/446-447.

⁵⁹ *Târîh- i Beyhakî*, s. 389.

⁶⁰ *A.g.e.*, s. 511.

evlendirmek istemişti. Muhammed'in namzedinin yaşı uygun olduğu için nikâh yapılmış, Mes'ûd'un adayı yaşça küçük olduğundan henüz nikâh kıyılmamıştı. Düğün gecesi Muhammed'in adayı hastalanarak ölmüş bunun üzerine Mahmûd Mes'ûd'un nişanlısını Muhammed'e nikâhlanmış, ancak kızın yaşının küçük olması sebebiyle düğün yapılmamıştır. Muhammed Gazne tahtına oturduğunda o günlerde on dört yaşına girmiş olan gelin adayı ile evlenmiştir. Muhammed hal' edilip Mendiş Kalesine hapsedilince bu eşi de onun yanına gönderilmiş, bir müddet orada kaldıktan sonra sıkıldığı için kendi arzusuyla Gazneye geri gelmiştir. Muhammed'in kendi nişanlısı ile evlendirilmesine çok içerleyen Mes'ûd amcasına gizli bir düşmanlık beslemiş, kardeşinin hal'i ve kendisinin tahta oturması amcasından intikam almasına imkân vermiş, Emîr Yûsuf'u ölümle neticelenecek bir cezaya çarptırmıştır.⁶¹ Yine Sultân Mes'ûd da saltanatının son günlerinde kızlarını kardeşi Muhammed'in zindandaki oğullarına vererek onların desteğini sağlamaya çalışmış, ancak bu evliliklerden sadece Hurre Gevherle yeğeni Emîr Ahmed'in evliliği gerçekleşmiştir (1040).⁶²

Yukarıda sıralanan bu evliliklere ilave özellikle son devir Gazne hükümdarlarının kızlarını ilim adamları hatta köleleri ile evlendirdikleri,⁶³ şehzâdelere gulâmlarının kızlarını aldıkları da görülmektedir. Mesela, Sultân İbrahim kırk kızının hepsini seyitler ve âlimlerle evlendirmiştir. Kızlarının birini İmâm Abdü'l-Halik Cüzcanî'ye vermiş ki bu zat Tabakât-ı Nâsirî müellifi meşhur tarihçi, âlim ve kadı Minhacüddîn Cüzcanî'nin atasıdır.⁶⁴ Sultân Abdürreşîd kızını, babası Sultân Mahmûd'un evlatlığı ve amcası Emîr Yûsuf'un kölesi Tuğrul-i Gasıb ile evlendirmiş,⁶⁵ Sultân Mevdûd Tuğrul'un kız kardeşiyle evlenmiştir.⁶⁶ Sultân I. Mes'ûd oğlu Merdânşâh'ı *sâlâr-i gulâmân-ı sarây* (saray köleleri komutanı) Beytoğdı'nun kızı ile nişanlamış (1037), nikâh bir yıl sonra kıyılmış, Merdânşâh'ın yaşının küçüklüğü sebebiyle evlilik 1039'da gerçekleşmiştir.⁶⁷

Farklı şekilde gelişen başka bir evlilik de Tuğrul-i Gasıb'ın Sultân I. Mes'ûd'un kızıyla yaptığı evliliktir. Yukarıda zikri geçen Tuğrul ordu komutanlığına kadar yükselmiş, neticede Sultân Abdürreşîd ve onbir şehzâdeyi öldürerek Gazne tahtını

⁶¹ *A.g.e.*, s. 248 vd.

⁶² *A.g.e.*, s. 660.

⁶³ Yusuf Abbas Haşimi, *a.g.e.*, s. 166.

⁶⁴ Ferishta, *a.g.e.*, s. 141; Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 828; Merçil, *a.g.e.*, s. 85.

⁶⁵ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 827; krş: Ferishta, *a.g.e.*, s. 132.

⁶⁶ Hândmîr, II/395, krş: İbnü'l-Esîr, IX/441.

⁶⁷ *Târih-i Beyhakî*, s. 525.

işgal etmiştir.⁶⁸ O kendisinin tahtın sahibi olmasına meşruiyet kazandırmak için Sultân Mes'ûd'un kızıyla zorla evlenmiştir.⁶⁹

Yukarıda da zikredildiği gibi Gazneliler'in yaptığı evlilikler çoğunlukla siyasî olmakla birlikte taraflar açısından genellikle bir garanti oluşturmamış aksine bazen Gazneli prensesler üzerinden miras bahanesiyle toprak talebi, bazen de karşı taraf için taahhütlerin yerine getirilmediği gerekçesiyle topraklarının işgali gibi neticeler doğurmuştur. Hatta isteklerin karşı tarafa dayatılmasında prenseslerin tabii bir rehine veya koz gibi kullanılmaları düşünülmüşse de (Kâkûyî prensesinin Gazne sarayındaki durumu veya Hurre-i Kâlçî'nin Me'mûnî sarayındaki durumu gibi) neticede eşler her zaman saygı değer olmuş ve zarar görmeleri önlenmiştir.

Evlilik sürecinde ilk adım kız istemek veya müzakereleri yürütmek amacıyla bir elçilik heyeti oluşturmakla başlar. Gazneliler de bu maksatla bölgedeki müstakil devletler veya vassallarıyla elçi teatisinde bulunmuşlardır. Özenle oluşturulmuş heyetlerle bu görev icra edilmiştir. Esasında özellikle ilk devir Gaznelileri (1040'a kadar) tarafından Abbasî ve Karahanlılar hariç kız istemek dışında bir amaçla başka hanedanlara elçi heyeti gönderilmediği sadece bu devletlerin talep etmeleri sebebiyle heyet oluşturulduğu anlaşılıyor. Bu durumun bir bakıma başka bir devletin gücüne ihtiyaç duymayan yalnızlık politikasından kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Elçilik heyetlerinde genellikle baş müzakereci olarak *hatipler*, *imamlar*, *reisler*, *nedimler*, *kadılar*, *fakihler* tercih edilmiş, anlaşma maddelerinde çıkacak ihtilafların şeriate uygun bir şekilde halledilmesi için mutlaka bir kadı bulunmasına özellikle dikkat edilmiştir.⁷⁰ Bu tabakadan kişilerin tercih ediliş sebebi çok iyi ilmî ve dinî eğitim almış olmaları ve siyasî kişiliklerinin olmamasıydı. Ayrıca eğitim ve meslekî durumları onlara başkalarında olmayan manevî ve içtimaî bir statü kazandırdığı için herkes nezdinde itibara layık kişilerdi. Şunu da ilâve etmek gerekir ki elçilerin ilmî ve ahlakî üstünlükleri yanında fizikî durumlarına da dikkat edilmiş, boylu poslu ve yakışıklı olanlar tercih edilmiştir.⁷¹ Heyette ayrıca karşı tarafa gönderilecek hediyelerden sorumlu bir *hâzinedâr*⁷², *hâzinedâr yardımcıları*, hediyeleri taşımak için *hâzine hamalları*⁷³, müzakerelerin seyrini mektupla Sultâna

⁶⁸ Tuğrul-i Gasıb efendisi Emîr Yusuf'a ihanet ettiği için tarihlere kâfir-i nimet gibi lâkaplarla geçmiştir (*Târîh-i Beyhakî*, s. 250 vd.).

⁶⁹ Hândmîr, II/395; Ferishta, *a.g.e.*, s. 133; İbnü'l-Esîr, IX/442; Merçil, *a.g.e.*, s. 82.

⁷⁰ *Târîh-i Beyhakî*, s. 212.

⁷¹ *A.g.e.*, s. 198.

⁷² *A.g.e.*, s. 215, 220.

⁷³ *A.g.e.*, s. 220.

bildirmek için *dîvân-ı risâletten bir debîr*⁷⁴, haberleşmeyi sağlayacak *ulaklar*⁷⁵ hatta *tercümanlar*⁷⁶ da bulunmaktaydı.

Gazne sarayından Türkistan'a ilk elçilik heyeti yukarıda da söylendiği gibi Karahanlılar ile hudut meselesini bir karara bağlamak ve İlig Hân'ın kızını istemek maksadıyla 1001 yılında Mahmûd tarafından gönderilmişti. Elçilik görevi hadîs ulemasından olan Nişâbûr müftüsü Ebû Tayyib Sehl b. Süleymân Sa'lûkî refakatinde Sultân'ın Serahs valisi olan amcası Toğancık'a verilmişti.⁷⁷ Müzakereler sonunda Ceyhun nehri iki devlet arasında sınır kabul edilmiş, Mahmûd da Hân'ın kızıyla nikâhlanmıştı. Elçilik heyeti gelini Özkent'ten alarak Hân'ın verdiği hediyelerle beraber Horasan'a dönmüştü.⁷⁸ Mes'ûd tarafından Türkistan'a gönderilen ilk sefaret heyeti ise 1031 yılında gerçekleşmiştir. Heyetin amacı Mahmûd zamanında Muhammed'e nikâhlanan (1025) Hân'ın kızının nikâhının bozularak Mes'ûd'a nikâhlanması, Hân'ın oğlunun kızının da oğlu Mevdûd'a nikâhlanmasını talepti. Elçi olarak Sultân'ın nedimi Ebû'l- Kasım İbrâhîm b. Abdullah Hasîrî, şer'i konular için de Kadı Ebû Tâhir Abdullah b. Ahmed Tubânî görevlendirilmişti.⁷⁹ Heyette ayrıca Hân ve yakınlarına gönderilecek hediyelerden sorumlu bir hâzinedâr, hâzine hamalları; müzakereler esnasında olup biteni sultâna iletmek ve gerekirse yeni direktifleri heyete aktarmak için süratli *ulaklar* bulunmaktaydı.⁸⁰ Kaşgâr'daki Hân'ın huzuruna giden heyetin müzakereleri Hân'ın ölümü ve çıkan problemlerin halledilmesi gibi sebeplerle dört yıl sürmüştü. Bu süre zarfında Kaşgâr'daki taht değişikliği nedeniyle tebrik ve taziyet maksatlı başka bir Gazne heyeti daha Kaşgâr'a gönderilmişti.⁸¹ Türkistan'da işler yoluna girince Gazneli elçiler istediklerini elde etmiş olarak beraberlerinde Mes'ûd tarafından talep edilen⁸² Arslan Hân'ın karşı elçi heyeti, gelinler ve onların maiyetleri olduğu halde geri dönmüşlerdi. Mevdûd'a nikâhlanan aday ile Kadı Ebû Tâhir dönüş yolunda ölmüş, Mes'ûd'a nikâhlanan Şâh Hâtun Gazne sarayına vasil olmuştu.⁸³

Yine Mahmûd ve Kadir Hân arasındaki, 1025'te yapılan anlaşma maddelerinden olan Mahmûd'un kızı Zeyneb ile Kadir Hân'ın oğlu Buğra Hân'ın nikâhlanması

⁷⁴ *A.g.e.*, s. 208, 209.

⁷⁵ *A.g.e.*, s. 209, 214, 220.

⁷⁶ *A.g.e.*, s. 117.

⁷⁷ Hândmîr, II/377; Kafesoğlu, «Mahmûd Gaznevî», s. 175; Omelyan Pritsak, a.g.m., s. 255.

⁷⁸ Merçil, *a.g.e.*, s. 32.

⁷⁹ *Târîh-i Beyhakî*, s. 84, 197, 211-212.

⁸⁰ *A.g.e.*, s. 215, 220.

⁸¹ *A.g.e.*, s. 424-425.

⁸² *A.g.e.*, s. 213, 215.

⁸³ *A.g.e.*, s. 197, 425.

şartının gerçekleşmemesinin doğurduğu olumsuz sonuçları düzeltmek için Ağustos 1037'de Mes'ûd tarafından Kaşgâr'a gönderilen heyete ise İmam Ebû Sâdık Tubânî başkanlık etmekte idi. Tubânî Kaşgâr sarayında bir yıldan fazla kalmış, uzun müzakereler yapmış, neticede dostluk bağlarını yeniden tesise muvaffak olarak Eylül 1038'de Gazne'ye dönmüştü. Tubânî müzakereleri yürütürken, Buğra Hân ve kardeşi tarafından da Gazne'ye bir elçi heyeti gönderilmiş ve heyet Gazne sarayında iyi bir şekilde ağırlanmıştı.⁸⁴ Kasım 1036'da Buhara hâkimi Ali Tegin'in oğlunun Gazne sarayından kız istemek maksadıyla gönderdiği, hacibi Alptegin ve Buhara hatîbi Abdullah Pârsî'nin başkanlığındaki heyete karşılık Mes'ûd, Belh reisi ve kendi nedimlerinden olan Abdüsselâm başkanlığındaki heyeti görevlendirmişti. Bu elçi teatisinde de iki hanedan arasında akrabalıklar tesis edilmişti.⁸⁵

Karahanlı ve Gazneliler arasındaki nikâhlarda Hanefî fikhî esaslarına göre muamele yürütüldüğü söylenilebilir.⁸⁶

Yine Mes'ûd zamanında kız isteme ve gelin alma maksadıyla oluşturulan bir başka heyet de Vezir Ahmed Abdüssâmed'in oğlu Abdülcebbâr başkanlığındaki heyetti. Heyetin maksadı Mes'ûd'a nikâhlanmış olan Ebû Kâlicâr'ın kızını ve Ziyârîlerin vergilerini getirmektir. Abdülcebbâr'a Kadî İmam Sâ'ad'ın öğrencilerinden Danişmend Ebû'l-Hasan Kattân, hanedanın güvenilir adamlarından Kâfûr Mu'ammerî Hâdım ve gönderilmesi âdet olan hizmetçiler -ki muhtemelen daha önce zikredilen hâzinedâr, hâzine hamalları, debîr ve *ulaklar* olmalıdır- refakat ediyordu.⁸⁷ Nisan 1033'te Cürçân'a gitmek için Nişâbûr'dan ayrılan heyet istediklerini elde etmiş olarak iki ay sonra beraberlerinde gelin, gelinin maiyeti ve Ebû Kâlicâr'ın elçileri olduğu halde Nişâbûr'a geri dönmüştü.⁸⁸

Gazneliler kız istemek maksadıyla başka ülkelere elçilik heyeti gönderirken, kendi hanedan veya devlet ricallerinden kız istedikleri zaman heyet görevi devlet ricalinden birine verilmişti. Kız istenmeden önce damat adayı olan şehzâdeye şayet henüz sarayı yoksa bir saray tahsis edilerek muhtemelen saraydan ayrılması sağlanmış, gelin adayının babası da bir şekilde taltif edilerek bilahare kızı istenmiştir. Nitekim Mes'ûd, oğlu Emîr Merdânşâh'ı *sâlâr-ı gulâmân- ı sarây* (saray kölelerinin komutanı) Beytoğdı'nun kızı ile evlendirmek istediği zaman elçi olarak *sâhib-i dîvân-i risâlet* Ebû Nasr-i Müşkân'ı görevlendirmiş o da bu görevi layığı

⁸⁴ *A.g.e.*, s. 530.

⁸⁵ *A.g.e.*, s. 508-510.

⁸⁶ *A.g.e.*, s. 198, 199, 209, 529.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 376.

⁸⁸ *A.g.e.*, s. 394.

ile ifa etmiştir. Bu ilgiyi Beytoğdı çok büyük bir şeref olarak addetmiş, sevincini en azı yüz dirhem olmak üzere on iki bin dirhemi çeşitli gruplara hediye olarak dağıtarak göstermiştir. Adayların yaşlarının küçüklüğü sebebiyle nikâh bir yıl sonra kıyılmıştır.⁸⁹

Gazne sarayına kız istemek için gelen elçilik heyetleri de hemen hemen aynı özellikleri taşımaktaydı. Felek'ül-Me'alî oğlu Şems'ül-Me'alî'ye Sultân Mahmûd'un kızını istemek için Cürçân reisi Ebû Sa'id Sûlekî ve Cürçân kadısını görevlendirmişti. Gazne sarayında kıyılan nikâhtan sonra elçiler beraberlerinde gelin olduğu halde geri dönmüştü.⁹⁰

Sadece kız istemek veya gelin almak için değil, başka bir saraya gelin gidecek Gazneli prenseslerle de elçi heyeti gönderilmiştir. Mahmûd kızını Felek'ül-Me'alî Menûçehr'e nikâhladığında (1013) gelin ile birlikte Ziyârî sarayına gitmesi için Hâce Ali Mikailî başkanlığında bir heyet tertip edilmişti. Ziyârî sarayında olup-bitenleri Sultân'a iletmek için *dîvân-i risâlet*'te yardımcı *debîr* olarak çalışan genç ve yakışıklı Emîrek Beyhakî de heyete dâhil edilmişti.⁹¹

Yukarıdaki örneklere istinaden, elçilik heyetlerinin karşılık esasına göre tertip edilmiş olduğu söylenebilir. Yine elçilerin yetki ve imtiyazlarının da oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Onlar kendilerine verilen talimatlar doğrultusunda pazarlık etmek ve anlaşmalar yapmakta tam yetkiliydiler. Nitekim Mes'ûd, elçi vasıtası ile Kadir Hân'a gönderdiği mektupta elçi için “*kardeşim ve mu'emedim... onun söylediği söz bizim ağızımızdan çıkmış gibidir. Söylenmesi lazım gelen sözler burada birkaç celsede bize tekrarlanmış ve yeniden bize sormaya lüzum kalmaması ve her işi tamamıyla bitirip dönmesi için bunların cevapları da kendisine söylenmiştir.*”⁹² demektedir. Fakat yeni bir meselede veya hassas durumlarda heyetler istişare için sultâna haberciler göndermişlerdir.⁹³

Yola çıkmadan önce sultânın huzuruna çağrılan elçilere *vezir* ve *sâhib-i dîvân-i risâlet*'in de bulunduğu bir mecliste talimatlar verilir. Gönderilecek hediyelerin kaydı ve listesi yapılarak kendilerine teslim edilir, müteakiben *resûldâr* vasıtasıyla onlara *hil'at* tevcih edilir böylece hazırlıklar tamamlandıktan sonra elçiler gidecekleri yere hareket ederlerdi.⁹⁴ Elçilere birincisi muhatap için yazılan nezaket

⁸⁹ *A.g.e.*, s. 525.

⁹⁰ *Tercüme-i Târîh-i Yemînî*, s. 352-353.

⁹¹ *Târîh-i Beyhakî*, s. 208-209.

⁹² *A.g.e.*, s. 212.

⁹³ *A.g.e.*, s. 214, 220.

⁹⁴ *A.g.e.*, s. 220.

ifadelerini, genel durumu ve istekleri içeren bir mektup, ikincisi elçiye verilen talimatlar hakkında bir *müşafehe*, üçüncüsü de anlaşma metni (*ahd-nâme*) taslağı olmak üzere üç türlü evrak verilir ve bunlar müzakerelerin esasını teşkil ederdi.⁹⁵

Gazneliler'in kendi elçilik heyetlerinin her türlü ikamet ve iâşe masraflarını muhtemelen kendilerinin karşıladığı, onların nezdine gelen heyetlerinkini de sınırlarına dâhil olduktan sonra üstlendikleri anlaşılıyor. Nitekim 1037'de Kaşgâr'a gönderilen Ebû Sadık Tubânî'nin, terekübü hakkında tafsilat vermeden on bin dinardan fazla bir servetle Gazne'den ayrıldığını Beyhakî zikretmektedir.⁹⁶ Aynı şekilde Gazne sarayına gelen heyetlerin masraflarının da kendi saraylarınca karşılandığı söylenebilir. III. Mes'ûd, Melikşâh'ın kızıyla evlendiği zaman vezir Nizâmü'l-Mülk bu düğün ve gelinin damadın ülkesine gönderilmesi münasebetiyle hazineden yüz bin dinar çıkarmıştı.⁹⁷

Evlilik sürecinde üzerinde durulması gerekli bir diğer bahis de hediyelerdir. Hükümdarlar arasında çeşitli vesilelerle hediye alınıp verilmesi çok eskiden beri süre gelen bir âdettir.⁹⁸ Hediye alışverişi sadece hükümdarlar arasında değil, hükümdarlarla hanedan mensupları ve devlet ricali arasında da olmuştur. Ancak hükümdarların ricale verdikleri hediyeler genel olarak *hil'at* diye adlandırılmıştır.⁹⁹

Hediyeler Gaznelilerin Abbâsiler ve komşularıyla (müstakil veya vassal) olan ilişkilerinde çok önemli rol oynamış amaca ulaşmada heyetin taktik ve diplomatik becerisi yanında etkili olmuşlardır.¹⁰⁰ Esasında hediyeleşmenin bir şeyler alınıp-verilmesinden öte anlamlar ifade ettiği anlaşılmaktadır. Müstakil hükümdarlar arasında dostluk bağlarını güçlendirmek gibi bir anlam ifade ederken, *metbû* ve *tabî* arasında bağlılık ve itaat göstergesi olmuştur. Hatta *tabî* için tahtta kalmanın garantisi sayılmıştır. Nitekim 1016 yılında Sultân Mahmûd Harezm bölgesinde hüküm süren Me'mûnî sülalesine mensup Me'mûn b. Me'mûn'dan dostluk ve bağlılığını göstermesi için ya adına hutbe okutmasını ya da kendi şanına layık hediyeler göndermesini istemiş, Gazne devletinin zenginliği itibarıyla bu hediyelere ihtiyacı olmadığını bilahare bunların gizlice iade edileceğini ilave ederek devletler arasındaki hediyeleşmenin önemini ortaya koymuştur. Bu istek üzerine Me'mûn kadılar, şeyhler ve şehrin ayanyıla seksen bin dinar ve üç bin atı Mahmûd'a gön-

⁹⁵ A.g.e., s. 211-219.

⁹⁶ A.g.e., s. 529.

⁹⁷ İbnü'l-Esîr, X/151

⁹⁸ M. Altay Köymen, «Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı», *Tarih Araştırmaları Dergisi* Sayı: 8-9, (1966), s. 85.

⁹⁹ Fuat Köprülü, «Hil'at», *İA.*, V/I,483-486.

¹⁰⁰ *Tercüme-i Târih-i Yemîni*, s. 244-245, 352; *Târih-i Beyhakî*, s. 242-243, 291, 369.

dererek bağlılığını izhar etmeye çalışmıştır.¹⁰¹

Gaznelilerin Türkistan Hânları'na hediye vermekte oldukça cömert davrandıkları söylenilebilir. Özellikle evlilik dolayısıyla tarafların birbirine verdikleri hediyelerin çeşitliliği ve çokluğu dikkat çekmektedir. Türkistan Hânları da sundukları hediyelerin bölgesel özellik taşımaya dikkat etmişlerdir. Mahmûd ve Karahanlı Nasr b. Ali'nin sınır meselesini halletmek amacıyla Semerkant'ta buluştukları sırada birbirlerine verdikleri hediyeler 1001 yılında onun Hân'ın kızıyla yaptığı evlilik sebebiyle tarafların birbirlerine verdikleri hediyelerin tasrihi açısından önemlidir. Bu buluşmada Mahmûd, Hân'a *altın ve gümüş eşyalar; değerli mücevherler; Bağdat işi değerli eşyalar; güzel elbiseler; değerli silahlar; altın koşumlu cins atlar; mücevherlerle süslü asalar; altın koşumlu filler (on adet), ipekli kumaşlar; kıymetli halılar; Ermeni işi mefruşatlar; yaygılar; çeşit çeşit kumaşlar; Hint işi kılıçlar; baltalar; çeşitli kokular (misk, amber, vs.), yaban eşeği(?) ve kaplan kürkleri, av köpekleri, turna ve ceylanlarla eğitilmiş kartal gibi avcı kuşlar vs.* vermiştir. Bu hediyelere karşılık Hân da Mahmûd'a *Türkistan'a has altın koşumlu atlar; altın kemerli ve sadaklı Türk köleler; doğan ve şahin gibi avcı kuşlar; samur; sincap; sansar ve tilki kürkleri; çeşitli el işi aletler; Çin işi ipek ve eşyalar* vermişti.¹⁰²

Yine 1031 yılında Mes'ûd'un kendisi ve oğlu için kız istemek maksadıyla Türkistan'a gönderdiği elçilik heyetine bir kısmı Hân'ın huzuruna çıktıkları gün, bir kısmı da nikâhtan sonra verilmek üzere Hân ve ailesi için şu hediyeler teslim edilmişti; *inci ve mücevherlerle süslü iki kaftan, altınla işlenmiş elbiseler; ayrıca Rumî, Bağdadî, İsfahanî, Nişâbüri ve her türden çeşitli elbiseler; çeşit çeşit sarıklık kumaşlar; misk, öd, amber gibi kokular; Hân ve oğlu için iki tane yektane denilen mücevher dizisi; ayrıca Hatunlar; gelin adayları, amcalar; hâcibler; halalar ve anneler için verilecek hediyeler.*¹⁰³ Mihr olarak da Mes'ûd'a nikâhlanacak aday için *elli bin Herive dinarı*, Mevdûd'un adayı için de otuz bin *Herive dinarı* verilecekti.¹⁰⁴

Yine Sultân Mes'ûd Ebû Kâlicâr'ın kızı ile evlenmek için Cürcân'a gönderdiği elçilik heyetini bir *mehd* (tahtirevan) ve verilmesi âdet olan hediyelerle göndermişti.¹⁰⁵ (Beyhakî âdet olan hediyeler tabiriyle muhtemelen önceki örneklerde zikredilen hediyeler ve benzerlerini kastetmiştir.) Gelin adayını Gazne sarayına

¹⁰¹ A.g.e., s. 679.

¹⁰² Zeynü'l- Ahbâr, s. 83-84.

¹⁰³ Târih-i Beyhakî, s. 215, 220.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 220.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 376.

vasıl olduğunda gelinle beraber gelen Cürcânlı elçilere Mes'ûd tarafından Ebû Kâlicâr'a verilmek üzere *valilere* verilmesi âdet olan çok gösterişli bir *hilat* teslim edilmişti.¹⁰⁶

Gazne sarayından kız alan damatlar da bu türden değerli hediyeleri elçileri vasıtasıyla Gazne sarayına sunmuşlar ve karşılığında onlardan misli ile müstefit olmuşlardır.¹⁰⁷ Gazneli sultânlar şehzâdelerini de zengin hediye ve *hil'at*lerle taltif etmişler, hatta vilayetler vererek derecelerini yükseltmişlerdir.¹⁰⁸ Mes'ûd oğlu Merdânsâh'ı saray kölelerinin komutanı Beytoğdı'nın kızıyla evlendirdiği zaman oğluna nikâh töreninden önce Merv valisi Nûştegin Hasse Hâdım'ın ölümü üzerine kendisine intikal eden sarayını bağışlamış; nikâhında ise incilerle süslü siyah ipek bir elbise giydirmiş, başına mücevherlerle süslü dört dallı altın bir tac koymuş, beline değerli taşlarla süslü bir kemer takmış, ayrıca altın nallı çok değerli bir at, altınlarla işlenmiş bir eğer, mücevherlerle süslü bir eğer takımı, on tane atlı Türk köle, hizmetçiler, on bin dinar, yüz parça her renkten değerli elbise gibi şeylerle taltif etmişti.¹⁰⁹

Gelin adayının babası veya ailesine sadece zikredilen bu tür hediyeler verilmele kalınmamış bazen belli bir bölgenin idaresi de verilmiştir. Nitekim Mes'ûd, Beytoğdı'ya zikredilen sebepten dolayı boş kalan Merv vilayetinin yöneticiliğini vermişti.¹¹⁰ Yine daha önce bahsedildiği gibi Alâüddevle Kâkûyî'nin kızkardeşi ile evli olan aynı hükümdar muhtemeldir ki Isfahan'ı Alâüddevle'ye bu evlilik sebebiyle iktâ olarak vermişti.

Zikredilen bu tür gönüllü verilmiş hediyeler yanında kız tarafının talep ettiği çok yüksek meblağlara ulaşan ve yaşadığımız coğrafyada bugün bile önemini koruyan başlık âdetini hatırlatan bir uygulamanın olduğuna da şahit olmaktayız. Halife el-Muktedî Bi-emrillâh, Melikşâh'ın kızı ile evlenmek istediği zaman Melikşâh'ın karısının “*Gazne Sultânı ile Mâverâünnehr'deki Karahanlı hükümdarlar kızıma dünür oldular, onu evlâtlarına istediler ve bunun için dört yüz bin dinar verdiler, eğer halife bu meblâğı gönderirse o, onlardan daha layıktır.*”¹¹¹ şeklindeki cevabı bu durumu açıklar niteliktedir.

Gelin adaylarının getirdikleri çeyizler de hediyeler içerisinde değerlendirilebilir.

¹⁰⁶ *A.g.e.*, s. 396.

¹⁰⁷ *Tercüme-i Târih-i Yemîni*, s. 352.

¹⁰⁸ *Târih-i Beyhakî*, s. 249, 525; *Tercüme-i Târih-i Yemîni*, s. 367.

¹⁰⁹ *Târih-i Beyhakî*, s. 525.

¹¹⁰ *A.g.e.*, s. 527.

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, X/115.

Ancak bunların genel hediyelerden farklı olarak gelinin kullanımına daha uygun olduklarını söylemek yanlış olmaz. Gazne sarayına gelin gelen Ebû Kâlicâr'ın kızı Beyhakî'nin ifadesiyle “*çeyiz olarak haddi hesabı olmayan şeyler*” getirmişti. “*Bu eşyalar arasında geline ait bir taht vardı ki bahçe şeklinde dizayn edilmişti. Tahtın zemini gümüş pullarla örülmüştü. Zemin üzerine otuz tane altından yapılmış ağaç yerleştirilmişti. Ağaçların yaprakları zümrüt ve firuzeden, meyveleri türlü türlü yakutlardan yapılmıştı. Ağaçların etrafını 20 tane gümüş nergistan çevrelemişti. Nergistanların etrafına gümüş ve altın tabaklar konulmuş, bunların içine de amber ve kafûr kokuları doldurulmuşdu. Mes'ûd tahtı görünce çok beğenmişti. Bu taht çeyizin sadece bir parçasıydı. Diğer parçaların buna göre kıyaslanması gerekir.*”¹¹²

Beytoğdı'nın kızının çeyizi de bundan aşağı değildi. On milyon dirhem tutarındaki çeyizin miktarı o kadar çoktu ki, birkaç hazine kâtibi çeyizin yazım işini birkaç günde tamamlayabilmişti. “*Dört tane mücevherlerle süslü altın taç, içleri mücevherlerden yapılmış meyvelerle dolu yirmi tane altın tabak, mücevherlerle işlenmiş yirmi örgü ve dikiş takımı, saçakları incilerle süslü altın süpürge, vs. çeyizin sadece birkaç parçasıydı.*”¹¹³

Gazneli hükümdarların kız veya kız kardeşlerinin çeyizi de herhalde vasf edilen eşyalardan geri kalmamıştır.¹¹⁴

Belki bir istisna olarak Gazneliler damat adaylarına çeyiz olarak toprak vaa-dinde de bulunmuşlar ve sırf bu yüzden onların isyanına sebebiyet vermişlerdir. Mahmûd'un kızı Zeyneb ile Karahanlı Buğra Hân nikâhlandığında çeyiz olarak ona bazı topraklar vaat edilmişti. Ancak Buğra Hân'ın bu vaade istinaden miras talebinde bulunması evliliğin gerçekleşmemesiyle sonuçlanmış ve bu sebeple damat adayı Gazneliler aleyhine Selçuklularla işbirliği yapmış ve onları zora sokmuştu.¹¹⁵ Hatta bu durum Horasan'ın Gazneliler elinden çıkış sürecini başlatmıştı.

Evlilik sürecinde en az heyetler ve hediyeler kadar önem arz eden bir diğer olgu da merasimlerdir. Diğer önemli günler (tahta çıkış, zafer haberleri, bayramlar, elçi kabulleri, vs.) sebebiyle yapılan merasimler gibi düğün merasimleri de çok mutantan törenlerle kutlanmıştır. Bu günlerde şehirler, saraylar donatılmış, ziyafetler verilmiş, saçılar saçılmıştır. Özellikle gelin başka bir ülke sarayından geliyorsa bu törenler bir kutlamadan ziyade güç gösterisine dönüşmüştür. Mes'ûd, Kadir Hân'ın

¹¹² *Târîh- i Beyhakî.*, s. 396.

¹¹³ *A.g.e.*, s. 526.

¹¹⁴ *Tercüme-i Târîh-i Yemîni*, s. 353.

¹¹⁵ *Târîh- i Beyhakî.*, s. 527.

kızıyla evlendiği zaman Gazne şehrinin süslenmesini Beyhakî şu ifadelerle aktarmaktadır: “*Bu sultân Belh yoluyla Irak’tan Gazne’ye gelip saltanat tahtına oturduğu yıl Gazne şehrini böylesine süslemişlerdi. Şehirde taklar kurulmuş ve şehrin süslenmesinde abartıya kaçılmıştı. Çünkü bu gelin Türkistan’dan Gazne’ye gelen ilk gelindi ve Sultân Türklerin asla görmedikleri şeyleri görmelerini istemişti.*” Yine Beyhakî’nin kaleminden düğün merasiminin icrası şöyle nakledilmektedir: “*elçiler ve gelinin mahfesi (tahtirevanı) Şecgâv’a geldiği zaman orada konaklamalarına dair ferman çıktı. Nedim Hâce Ebü’l Kasım hemen saraya gelip Emîr’i gördü ve pek çok iltifatlara nail oldu. Çünkü çok zahmet çekmişti. Emîr onunla baş başa bir toplantı yaptı. Bu mecliste sâhib-i Dîvân-i Risâlet Hâce bu Nasr Müşgân da bulunmaktaydı. Bu kapalı oturum ikindi zamanına dek sürdü... Ertesi gün şevvalin çıkmasına sekiz gün kala pazartesi günü mertebedâr, vali-i hares ve Mihmândâr yanlarında yedek atlar olduğu halde konaklama yerine giderek Hân’ın elçilerini alıp şehre getirdiler. Bütün şehir baştanbaşa donanmış ve her taraf süslenmişti. Halk elçileri gördüğü vakit Efgân-ı Şâl, Meydân-ı Resûl ve pazarlarda o kadar dinar ve dirhem saçtı ki elçiler hayrette kaldı. Elçileri atlardan indirdiler, onlara yemek ikram ettiler. İkinci vakti ileri gelenlerin hanımları ve hizmetçiler gelini karşılamak için konaklama yerine gittiler ve mislini kimsenin görmediği muhteşem bir alay eşliğinde şehre döndüler... Gelinin ikametine tahsis edilen köşk de Emîr’in fermanıyla olağanüstü bir tarzda donatılmıştı... Birkaç gün şehir bu şekilde süslü kaldı. Halk şenlikler yaptı, ileri gelenler saçılar saçtı, ayş u işret yaptı. Nihayet şenlikler sona erdi. Bir müddet sonra Hân’ın elçileri birkaç kez huzura kabul edildiler. Anlaşmalar, ziyafetler, ayş u işretler, Çevgan oyunlarından ve Emîr’in pek çok iltifat ve şereflendirmesine mazhar olduktan sonra izzet ve ikram ile memleketlerine gönderildiler.”¹¹⁶*

Yine aynı sultânın Nişâbûr’da Ebû Kâlicâr’ın kızı ile evliliği sebebiyle yapılan düğün de şu şekilde nakledilmektedir: “*Gurgân’a gönderilen Hâce-i Bozorg’un oğlu Abdü’l- Cebbâr Gurgân vergileri, Ebû Kâlicâr’ın kızı ve onunla yaptığı bir muvâze’ye ile geri geldi. Emîr Gurgânlı elçilerin debdebe ve darat ile gündüz şehre girmelerini uygun gördü. Nişâbûr’un reisi, kaduları, fakihleri ve valisi gibi ileri gelenlerinin eşleri bir Mehd eşliğinde gelini karşılamak için şehrin yarım fersah dışına çıktılar. Gelinin konaklama yerine giderek Gurgân’dan gelen heyeti izzet ve ikram ile şehre getirdiler. Gelinin mahfesini ve maiyetini Emîr’in fermanıyla cennet gibi süsledikleri Hasanek’in saray ve köşklerine götürdüler. Gelinin, mürebbiyelerini, dadılarını, hizmetkârlarını, hizmetkârların karılarını ve cariyelerini binalara yerleştirdiler. Sonra Nişâbûr’lu hanımlar geri döndüler. O gece o kadar*

¹¹⁶ A.g.e., s. 425-426.

çok meşale ve çerağlar yaktılar ki Nişâbûr sanki gündüz gibi aydınlandı. Harem-i Sultânî'nin hizmetçileri haremın kapısında kaldılar. Piyadelerden birçok nöbetçiyi ve büyük bir kalabalığı bir hâcible beraber Sultân'ın emri ile hazırladıkları haddi hesabı olmayan hediye ve ikramları saraya getirmek için görevlendirdiler. Gece yarısı Hârem-i Sultânî'nin bütün mensupları Şâdiyâh'tan (hükümdarın sarayının olduğu mahalle) buraya getirdiler. Emîr ertesi gün gelinin sarayına birçok altın, mücevher ve nadide eşyalar gönderilmesini emretti. Mükellef bit ziyafet tertipleddiler. Nişâbûr'un bütün üst tabaka mensuplarının hanımlarını buraya davet etmişlerdi. Bu davette misafirler pek çok saçılar saçtılar; yiyip içtikten sonra geri döndüler. Mahfe içinde olan gelini kimse görmedi. Emîr yatsı namazı vakti Şâdiyâhtan ata binerek üç yüz atlı has gulâm ve üç yüz piyade gulâm önde olduğu halde beş saray hâcibi ve maiyeti efradından pek çok kimseyle gelinin köşküne geldi. Haremi görmeye mezun on hâs hâdim ile harem-i sarây'a gitti. Bu hizmetçi ve köleler sarayı çepeçevre saran odalara yerleştiler. Güneş yüzlü Sultân ay yüzlü gelini gördü, o güneşin parlaklığından Gurgânîler'in fahr ve şerefi arttı."¹¹⁷

Şehzâdelerin ve sultân kızlarının düğün törenlerinin de zikredilen bu örneklerdeki gibi icra edildiği anlaşılmaktadır¹¹⁸. Dikkat çeken nokta sultânlar kendi nikâh törenlerine katılmak için gelin adayının sarayına gitmezken, şehzâdeler gitmişlerdir (bu durum belki de sultânların evliliklerini başka ülke hanedanlarından yapmalarından kaynaklanmaktadır). Mes'ûd oğlu Emîr Merdanşâh'ı Beytoğdı'nın kızı ile evlendirme kararı aldığında onu Beytoğdı'nın köşküne götürmüşler, nikâh orada kıyılmış, herkese paralar dağıtılmış. Mes'ûd da şehzâdesine çeşitli hediyeler/hilat tevcih etmişti. Nikâhtan sonra Merdanşâh babasının huzuruna getirilmiş, baba-oğul baş başa görüştüktan sonra Merdanşâh annesinin yanına dönmüş. Her iki adayın yaşlarının küçüklüğü sebebiyle düğün töreni bir yıl sonra (1040) yapılmıştır.

Şehzâde düğünleri için söylenmesi gereken bir nokta da sultânın şehzâdesinin konutuna (köşküne, sarayına) giderek onu tebrik ve taltif etmesidir.¹¹⁹

Sonuç olarak asırlar önce hüküm süren Gaznelilerdeki evlenme âdetlerinin yaşadığımız coğrafyada bugün bile aşağı yukarı aynı şekilde uygulandığı söylenebilir.

¹¹⁷ A.g.e., s. 394-395, 526.

¹¹⁸ A.g.e., s. 209, 249; Tercüme-i Târih-i Yemînî, s. 367.

¹¹⁹ Târih-i Beyhâkî, s. 249.

Kaynakça

- Alkan, Ahmet Turan, «Bir Selçuklu Şehrinde Yaşamının Anlamı Üzerine», VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996), Konya, 1997.
- Barthold, V.V., Moğol İstilasına Kadar Türkistan (hzr: H.D. Yıldız), İstanbul, 1981.
- Bayur, Y.Hikmet, Hindistan Tarihi, Ankara, 1946.
- Beyhakî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Huseyn, Târîh-i Beyhakî (nşr: Ganî ve Feyyâz), Tahran, 1324 hş.
- Bosworth, C.E., The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 944: 1040, Edinburg, 1963.
- The Later Ghaznavids Splendour and Decay, Edinburg, 1977.
- The Early Ghaznavids, Cambridge History of Iran, London, 1974.
- Curfâdakânî, Ebü'l-Şeref Nâsuh b., Tercüme-i Târîh-i Yemînî (nşr: Ca'fer Şi'ar), Tahran, 1345 hş.
- Dames, M. Longwoth, «Gazneliler», İA.
«Gûrîler», İA.
- Ferishta, Mahomed Kasım, History of The Rise of The Mahomedan Power in India (ing trc: John Briiggs), vol.1, Lahore, 1977.
- Gerdîzî, Ebü Sa'id Abdü'l-Hayy b. ed-Dahhâk b. Mahmûd, Zeynü'l-Ahbâr (nşr: Muhammed Nazım), Berlin, 1928.
- Hândmîr, Târîh-i Habîbü's-Siyer (nşr: Muhammed Debîr Siyâkî), Tahran, 1353.
- Haşimî, Yusuf Abbas, Political, Cultural and Administrative History Under the Later Ghaznavids, Hamburg, 1956.
- İbnü'l-Esîr, İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (trc: Abdülkerim Özeydın), İstanbul, 1991.
- Kafesoğlu, İbrahim, «Mahmûd Gaznevî», İA.
- Türk Millî Kültürü, İstanbul, 1989.
- «Melikşâh», İA.

Köprülü, Fuat, «Hil'at», İA.

Köymen, M. Altay, «Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı», Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8-9, (1966).

Merçil, Erdoğan, Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara, 1989.

Nazım, Muhammed, The Life and Times of Sultân of Ghazna, Cambridge, 1931.

Öztuna, Yılmaz, İslâm Devletleri (Devletler ve Hanedanlar), Ankara, 1989.

Pritsak, Omelyan, «Karahanlılar», İA.

Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, Râhatü's- Sudûr ve Âyetü's-Sürûr (nşr: Muhammed İkbâl), London, 1921.

Yakubovsky, A. Y., «Gazneli Mahmûd, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselelerine Dair» (trc : Ahmet Caferoğlu), Ülkü Mecmuası, Sayı: 76 (Haziran 1939).

